

AUTENTICITATEA ȘI PATOLOGIA RAȚIUNII

GEORGE REMETE
Facultatea de Teologie Ortodoxă Alba Iulia

The Authenticity and the Pathology of Reason: The relationship between philosophy and theology is fundamentally determined by reason and faith. Although as far as philosophy is concerned, reason is the only knowledgeable instrument, its authenticity is also known to theology. The authenticity of reason also bears some kind of pathology and that is why the researcher has the duty to point out both the authenticity and the pathology of reason.

Keywords: Philosophy, theology, reason, faith, authenticity.

Rațiunea este o putere și o cale reală de cunoaștere, pentru că se poate proba autenticitatea, adică proprietatea și specificul ei. Deși limitată și relativă, rațiunea este adevărată și nu iluzorie sau convențională, pentru că ea poate arăta un specific și prin aceasta se arată proprie, adică verace, în actul cunoașterii. Autenticitatea rațiunii se impune din autonomia ei, adică din faptul că e capabilă și singură, în chip autonom, de o cunoaștere științifică, artistică și filosofică, evitând sau chiar negând credința. Există destui savanți atei, care constituie proba cunoașterii raționale certe.

I. AUTENTICITATEA RAȚIUNII

Nu este nevoie de a combate, a contrazice sau a elimina credința pentru a putea afirma rațiunea. Rațiunea se afirmă nu ca oponent, ci ca specific față de credință. A considera că rațiunea nu e capabilă de adevăr este totuna cu a considera că omul ca ființă nu e capabil de adevăr și de cunoaștere, căci capacitatea cea mai evidentă de cunoaștere în om se arată rațiunea. Fiind ființială omului, rațiunea se arată însăși firea, normalitatea și puterea lui de cunoaștere sau naturalitatea ca normalitate a cunoașterii. Atât filosoful cât și teologul sunt de acord că *logosul este apofatic ... Apofaticul, explicitarea ... Această «posibilitate» de a apofatiza, când stai să te gândești și nu o ai de-a gata, este uluitoare*¹.

Rațiunea are specificul ei față de credință, ea este o metodă diferită de cunoaștere. Dacă credința este în general paradoxală, apofatică, dificilă, neclară și

¹ Alex. Dragomir, *Caietele timpului*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 70.

neprobată, rațiunea ține să fie limpede, inteligibilă, clară, identică, ne-contradictorie și probată. Rațiunea ține să impună totdeauna claritate, consecvență, identitate, argumentare și probare temeinică. Toate acestea sunt un câștig și o garanție pentru actul cunoașterii.

Teologia recunoaște specificul și autenticitatea rațiunii ca martor fidel al firii sau ființei. Astfel, Sf. Vasile cel Mare spune: *fie ca pământul, cu prezența continuă și neîncetată sa rechemare, să fie aliatul rațiunii*². Dacă credința vrea să fie deplină și certitudinea cunoașterii, rațiunea constituie în om provocarea, întrebarea, scormonirea, necesitatea verificării, stăruința, îndrăzneala și voința de a reuși lucruri mari cu forțe mici. Deși nu are dimensiunea și forța – adică absolutul – credinței, totuși rațiunea are puterea, autenticitatea și măreția ei. Ea este autenticitate, forță și biruință, asemenea actului Divin al creației *ex nihilo*: biruința și stăruința Celui Mare în cele mici. Dumnezeu este mare și pentru că se face *nesfârșit de micul* (păr. Sofronie Sacharov); tot astfel, El este mare și în lumina rațiunii din om, chiar dacă e limitată și relativă.

Rațiunea este autentică, adică proprie și specifică, pentru că și ea este ființă, stare și înțelegere. De exemplu, însuși curajul de a gândi moartea, de a o concepe și conceptualiza și de a stăruia cu gândul în ea este nu numai stăruință, ci și stare, existență și ființă. Căci conceptualizarea morții este o zăbovire, o locuire și o ființializare.

Cunoașterea înseamnă atât rațiune, cât și credință. Cercetătorul riguros și onest n-o poate evita pe niciuna dintre ele, chiar dacă o preferă pe una, socotind-o superioară. Noi am afirmat că în actul cunoașterii trebuie să ne referim în primul rând la rațiune, pentru că ea e recunoscută unanim, pe când credința e afirmată numai de unii și respinsă de alții. Dar este foarte important să observăm că – oricât ar demonstra necesitatea și autenticitatea rațiunii – nici cel mai înflăcărat apologet al ei nu poate să nu recunoască limitele, riscurile, defectele și chiar bolile ei, adică patologia rațiunii. Trebuie să precizăm însă neapărat că, vorbind de patologia rațiunii, ne referim desigur la rațiunea umană în lumea istorică, adică în starea ființială grevată de păcat, că patologia nu se datorează însăși ființei rațiunii – care a ieșit *bună foarte* din mâna Creatorului –, ci păcatului ulterior, care a denaturat de altfel nu numai rațiunea sau cunoașterea omului, ci întreaga lui ființă în general.

II. PATOLOGIA RAȚIUNII

Primul risc, prima defecțiune și boală care poate cuprinde rațiunea este separarea ei, *suficiența de sine*, „*rațiunea pură*”, *raționalismul* sau *idolatrizarea* rațiunii. Despre raționalism am tratat pe larg în vol. 2 al lucrării *Ființa și Credința*, și am văzut că această boală este identificabilă și condamnată atât teologic, cât și filosofic. Rațiunea constituie o metodă și un domeniu specific de cunoaștere, dar

² Basile de Césarée, *Sur l'origine de l'homme*, în „Sources chrétiennes”, nr. 160, Paris, Editions du Cerf, trad. ns., 1970, p. 262–263.

specificul nu înseamnă separare; vom vedea că nici chiar credința, cu specificul și cu toată forța ei, nu se poate separa de rațiune fără să se falsifice. Cu atât mai rău se întâmplă în cazul autosuficienței rațiunii: *a crede că știm nu doar ceea ce știm ... ci și ce este cunoașterea ... faptul că s-a dezlegat, în mod structural, de actul de a crede sau de credință*³. Orice suficientizare este închidere și orice închidere prezintă pericolul falsificării și sufocării. Rațiunea poate ajunge un pericol pentru ea însăși, încât se impune *nu de a da rațiune de toate lucrurile, ci de a da rațiunea ei raționalității*⁴.

Supraestimarea și suficientizarea rațiunii le găsim exprimate în toate epocile, în toată istoria gândirii. În secolul VI, Anicius Boethius afirma astfel că *noi trebuie să căutăm a ști cât de mult poate privirea rațiunii omenești să se ridice la înălțimea celor dumnezeiești*⁵. Trebuie observat că aici nu e vorba de înălțimea cunoașterii, ci a rațiunii omenești, adică de supralicitarea ei. Cunoașterea umană se poate deschide într-adevăr în absolut, dar aceasta se datorează credinței și nu rațiunii. Tot astfel, rămâne celebră formula lui Petru Abelard că *nihil credendum ni prius intellectum* (Nimic nu poate fi crezut, dacă n-a fost mai înainte înțeles!), prin care rațiunea este socotită prioritară și, de fapt, suficientă în actul cunoașterii. Iar în zilele noastre, mitul raționalist este profesat exemplar, între români, de universitarii Sorin Mitu, prin formula *Fiat scientia, pereat mundus!*⁶, respectiv Andrei Marga, care crede că *ne putem, filosofic, îndoi de aproape orice pe lume, dar progresul cunoașterii științifice iese dintr-o astfel de discuție și teologia nu se mai poate face fără știința timpului*⁷.

Suficiența de sine a rațiunii poate duce nu numai la raționalism (precum „rațiunea pură”), ci chiar la idolatrizarea rațiunii și luciferism, adică la ideea că omul poate cunoaște absolutul prin rațiune. Luciferismul este falsificare și contradicție în termeni, pentru că omul ca rațiune și ființă limitată nu poate să atingă absolutul: relativul și finitul nu pot cuprinde absolutul și infinitul.

Față de suficiența rațiunii și absolutizarea ei, teologia are judecăți foarte aspre. Eclesiastul o numește *un chin cumplit pe care Dumnezeu l-a dat fiilor oamenilor* (Eccl. 1,13), iar evanghelistul spune că *Dumnezeu i-a risipit pe cei mândri în cugetul inimii* (Luca 1,51). Condamnarea nu se referă la greutatea cercetării, efortului și drumului, nici la greutatea obiectivului (paradoxal, apofatic, intangibil și inefabil), ci la improprietatea metodei și instrumentului de lucru: infinitul nu se atinge prin finit, ci prin infinit, adică nu prin rațiune, ci prin credință. Teologia are dreptate să inculpe rațiunea atotsuficientă, pentru că dovedește impostura ei. Căci, măsurând absolutul cu măsura ei – pronunțându-se simultan

³ Jacques Derrida, *Credință și cunoaștere*, Pitești, Editura Paralela 45, trad. Emilian Cioc, 2003, p. 45.

⁴ Jean-Luc Marion, *Despre raționalitatea Revelației*, Sibiu, Editura Deisis, trad. Maria-Cornelia Ică, 2014, p. 22.

⁵ Manlius Anicius Boethius, *Articolele teologice*, I, 1, „Despre unitatea Sf. Treimi”, în col. „P.S.B.”, nr. 72, București, Editura Institutului Biblic, trad. David Popescu, 1992, p. 17.

⁶ Sorin Mitu, *Transilvania mea*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 655.

⁷ A. Marga, în rev. „Contemporanul”, București, iunie 2015, p. 17.

atât din punctul ei de vedere (finit), cât și al credinței (infinit) –, rațiunea face ca *judecătorul să devină inculpat și inculpatul judecător, în același timp*⁸, ceea ce constituie, desigur, culmea imposturii.

Pretenția rațiunii de a fi suficientă este descalificată nu numai în ce privește domeniul absolutului, ci chiar în cele limitate, în lumea materială. Orice afirmație a rațiunii poate fi combătută, iar adevărul ei este totdeauna relativ, nesigur și susceptibil de schimbare. Rațiunea nu poate cuprinde nici măcar universul material: nici științific, nici artistic, nici filosofic și nici teologic. Dacă omul îl va cuprinde vreodată total, o va putea face numai cu credința, adică teologic. Dar rațiunea este nu numai insuficientă, ci chiar deficitară și contradictorie. Niciun teolog n-a demascat mai bine deficiența rațiunii, precum filosoful Nietzsche. Arătând că rațiunea umană nu poate concepe lumea nici ca finită, nici ca infinită, întrucât *realitatea noastră ... prezintă pretutindeni caracterul unei asemenea infinități finite, aceasta înseamnă că ea este în esența ei o contradicție față de logic, și prin aceasta împotriva realului*⁹. Departe de a fi suficientă, rațiunea este mereu deficientă, încât, dacă am văzut descalificarea ei filosofică, putem apoi înțelege și duritatea judecății teologice, care decretează *Zis-am întru uimirea mea: „Tot omul este mincinos!”* (Ps. 115,2) și *Nu este cel care înțelege* (Rom. 3,12). Numai așa se explică de ce Facultatea de Arte a Universității din Paris a interzis, prin statutul adoptat la 1 aprilie 1272, abordarea problemelor strict teologice cu mijloacele rațiunii naturale.

Rațiunea este deficitară și pentru că este cunoaștere fragmentară, pe porțiuni, poticnită, legată strict de concepte. Spre deosebire de ea, credința este cunoașterea continuă, permanent prezentă, nediscursivă, nepoticnită, vederea și receptarea Totului, nepriponită de realitatea conceptuală. Teologul german W. Trillhaas afirmă că înțelegerea actuală a adevărului e caracterizată de patru indicii: 1) istoricizarea existenței umane (*totul poate fi înțeles numai „istoric”*), 2) naturalizarea ei (*Nu există nimic „nenatural”*), 3) conceptualizarea intelectuală (*Nimic nu este contra-rațional*), 4) autonomia omului¹⁰. Nimic nu redă mai bine iluzionarea rațională decât aceste indicii, în special indicele al 3-lea. Dacă credința adună și unifică, rațiunea este cunoașterea prin analizare, adică prin divizare și fragmentare. Ea este *împărțirea ... amintirii simple și unitare a omului ... Căci, făcându-se din simplă compusă și din unitară felurită, și-a pierdut unitatea împreună cu puterile ei*¹¹. Rațiunea se arată deficitară, pentru că adevărul ființei stă în unitate, care înseamnă puterea ființei. Cunoașterea ființei este autentică dacă se dovedește putere: *der Wille zur Macht* (*voința de putere*). Puterea este temeiul și dovada autenticității cunoașterii.

⁸ Petru Svetlov, *Învățătura creștină în expunere apologetică*, vol. I, Chișinău, trad. Constantin Tomescu, 1935, Tipografia „Tiparul moldovenesc”, p. 38–39.

⁹ Fr. Nietzsche, *Nașterea filosofiei în epoca tragediei grecești*, 12, Cluj, Editura Dacia, trad. Mircea Ivănescu, 1992, p. 69.

¹⁰ Cf. Horst-Georg Pöhlmann, *Abriss der Dogmatik*, Gütersloh, G. Mohn Verlag, trad. ns., 1980, p. 91.

¹¹ Sf. Grigorie Sinaitul, *Cuvinte felurite despre porunci ...*, 60, în „Filocalia”, nr. 7, București, Editura Institutului Biblic, trad. D. Stăniloae, 1977, p. 108.

Relativitatea și convenționalitatea rațiunii au fost cunoscute și subliniate de la începutul gândirii omenești: *căci gândurile omului sunt șovăielnice* (Înțelepciunea lui Solomon 3,14). Cu alte cuvinte, rațiunea poate da veridicitate, dar nu certitudine. Orice cuvânt și orice gând poate fi combătut, contrazis sau anulat.

Fragmentarea, divizarea și convenționalitatea rațiunii se văd și din aceea că luptele ei, în general (și ale filosofiei, în special), sunt o dispută de concepte sau, mai grosolan spus, o ceartă pe cuvinte. Așa poate fi înțeleasă justetea avertizărilor Ap. Pavel către ucenici, atunci când îi îndemna să *nu se certe pe cuvinte, ceea ce la nimic nu folosește, decât la surparea ascultătorilor* (II Tim. 2,14), iar de *întrebările nebunești și ... de certuri ... ferește-te, căci sunt nefolositoare și deșarte* (Tit. 3,9). Nimeni n-a exprimat mai bine relativitatea și convenționalitatea cunoașterii raționale decât cuvântul biblic care-i arată pe specialiștii ei ca *mereu învățând și neputând niciodată să ajungă la cunoașterea adevărului* (II Tim. 3,7). Cunoașterea bazată pe rațiune e atât de iluzorie, încât dacă se reduce la sine poate nega și evidența, adică adevărul prezenței: *Dar v-am spus că M-ați și văzut, și tot nu credeți* (Ioan 6,36). E vorba aici de faptul că unii refuzau mesianitatea lui Iisus Hristos chiar fiind martori ai minunilor lui, pentru că El nu se încadra în canonul dorit de ei. Acest lucru dovedește izbitor că nu există rațiune suficientă, rațiune pură sau rațiune în sine, că „adevărul” sau „certitudinea” ei rămân totdeauna relative și convenționale.

Dar cea mai aspră judecare a rațiunii o face teologia biblică, atunci când afirmă că *înțelepciunea lumii acesteia e nebunie înaintea lui Dumnezeu* (I Cor. 3,18). Mulți s-au grăbit să interpreteze această afirmație ca o descalificare sau excludere a rațiunii din partea teologiei. Trebuie să știm însă că, deja de la începuturile teologiei creștine, Origen atrăgea atenția că *Apostolul nu spune simplu: înțelepciunea e nebunie înaintea lui Dumnezeu, ci „înțelepciunea acestei lumi” și nu orice înțelepciune ... Așadar, noi înțelegem prin „înțelepciunea acestui veac” orice filosofie plină de credințe greșite ...*¹². Dar trebuie să știm că, de altfel, nu numai teologia, ci chiar gândirea laică a ajuns exact la această concluzie biblică, recunoscând că *rațiunea e nebunia celui mai tare. Rațiunea celui mai slab e nebunie*¹³. Nu există rațiune care să nu poată fi contrazisă; ba rațiunea poate să se contrazică în ea însăși. Păr. Sofronie Sacharov relatează cazul incredibil în care *un profesor de teologie în Academie ... a înfățișat în chip genial dogma Sfintei Treimi, ca mai pe urmă să năruie toate cu o singură frază: „Cine vrea să o creadă, n-are decât să o creadă!” Astfel și-a zădărnicit propriul cuvânt*¹⁴. Cugetătorului i se impune astfel justetea afirmației biblice că rațiunea e *un chin cumplit*, încât chiar în acest sens filosoful ajunge să concluzioneze: *nu vreau ca mintea mea să-mi fie propria-mi tortură și ca*

¹² Origen, *Filocalia*, în *Scrieri alese*, vol. II, col. „P.S.B.”, nr. 7, București, Editura Institutului Biblic, trad. Teodor Bodogae, 1977, p. 384.

¹³ Eugène Ionesco, *Jurnal în fărâme*, București, Editura Humanitas, 2002, ed. II, trad. Irina Bădescu, p. 177.

¹⁴ Arhim. Sofronie Sacharov, *Cuvântări duhovnicești*, vol. I, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, trad. Rafail Noica, 2004, p. 148.

*viața să-mi fie înveninată de certitudinea sfârșitului ei și de obsesia neantului*¹⁵. Problema rațiunii nu este credința, ci rațiunea, adică propria limită și convenționalitate. Autenticitatea oricărui cugetător – savant, artist, filosof sau teolog – o dă această înțelegere; cine n-a ajuns la această concluzie e încă departe de ideea cunoașterii și a omului.

Deficiență și patologie a rațiunii este și *negarea sau reducerea misterului*, a minunii și a simbolismului, adică a realității supra-raționale. Prin însăși firea ei, rațiunea e înclinată mereu să încadreze toată ființa și cunoașterea în patul lui Procust, adică în cadrul sau măsura ei limitată: după ea, e real numai ceea ce se argumentează și se prezintă discursiv, logic, cuantificat, încadrat și cuprins. Ceea ce nu prezintă aceste condiții, n-ar fi real. Enormitatea acestei pretenții e demascată cel mai simplu și mai convingător de către experiența iubirii: iubirea nu poate fi măsurată, cuantificată, cuprinsă, argumentată și descrisă logic. Ea nu numai că nu se încadrează în logica obișnuită, a rațiunii comune, ci chiar o contrazice: cu cât dai mai mult cu atât ai mai mult, cu cât pierzi cu atât câștigi mai mult, cu cât mori cu atât trăiești mai mult! Comparând rațiunea comună cu rațiunea iubirii, am putea spune că rațiunea comună e rațiunea obiectelor, iar rațiunea iubirii e rațiunea persoanelor. Și obiectul e real, dar nimeni nu se îndoiește de superioritatea persoanei: așadar, inferioritatea și deficiența rațiunii comune este evidentă. Prin firea ei, rațiunea face alergie la minune, adică la tot ceea ce o depășește; dar existența însăși sau posibilitatea existenței este un absolut, adică ține de minune și nu de rațiune. Atât de mult tinde rațiunea să devină raționalism, încât provoacă nu numai o patologie proprie, ci și o patologie a credinței, așa după cum vom vedea. Ispita este inevitabilă: ea intră în firea rațiunii secularizate, pentru că face *parte din tendințele normale ale rațiunii de a se situa în interiorul lumii și necesităților sale*¹⁶.

Am văzut că în patologia rațiunii intră autocontrazicerea, că aceasta ține de firea ei denaturată, în condiția istorică. Dacă poate fi contradictorie, rațiunea poate fi și *duplicitară* și chiar *diabolică*. În vol. 2 al lucrării *Ființa și Credința*, am vorbit într-un capitol special despre rațiunea diabolică. Acolo am tratat-o ca raport al rațiunii cu ființa sau ca realitate ființială; aici ne interesează însă numai ca patologie. Realitatea rațiunii diabolice o arată întreaga experiență a istoriei sau monstruozițările care umplu toată istoria. Oricât ar fi de zeloasă, consecventă și sacrificială, rațiunea teologică nu se impune în lume, așa cum nu se impune nici iubirea. În lumea istorică se impune rațiunea diabolică, pentru că omul, lumea și istoria sunt în condiția de „*geworfen*” sau de păcat. În istorie, limita și relativul rațiunii au ajuns patologie, dar numai datorită căderii sau păcatului. Numai așa se explică de ce rațiunea diabolică fascinează și domină. Așa putem înțelege justetea zicalei populare (însușită și de păr. Stăniloae): *Rațiunea e mare curvă!* Calea prin

¹⁵ Miguel de Unamuno, *Jurnal intim*, Iași, Editura Polirom, 2007, ed. II, trad. Sorin Mărculescu, p. 189.

¹⁶ Robert Sokolowski, *Dumnezeul credinței și al rațiunii*, Tg. Lăpuș, Galaxia Guttenberg, trad. Ioana Tătaru, 2007, p. 54–55.

care rațiunea comună ajunge diabolică este patima, iar instrumentul este imaginația. Căci, ca și libertatea, imaginația are dublu sens și este manevrabilă. Minte, rațiunea și imaginația omului sunt mereu la îndemâna libertății sau voinței lui. În condiția istorică, decăzută și denaturată, înțelegem că e posibil ca imaginația și rațiunea să fie manevrate rău, datorită patimii, de către libertatea și rațiunea strâmbate, încât pot deveni diabolice. Așa cum se îmbolnăvește ființial, omul se poate îmbolnăvi și ca rațiune: rațiunea poate deveni sirenă, idol sau boală sinucigașă, instrument manevrat de Cel Rău sau de noi înșine împotriva noastră, cu ademenirea *Încearcă experiențe noi, nu vei muri! Vei fi ca Dumnezeu!*. Rațiunea diabolică falsifică și distruge, pentru că fragmentează, divide și înstrăinează, uitând sau evitând originea și unitatea Ființei. Căci, dacă ar avea conștiința Principiului absolut al existenței (adică a lui Dumnezeu), nu s-ar putea autonomiza, adică separa și suficientiza.

Rațiunea diabolică e boală și distrugere, pentru că neagă, contrazice și vrea să răstoarne ordinea existenței. Rațiunea diabolică este întoarcerea rațiunii pe dos sau răsturnarea ei: este exact înlocuirea rațiunii cu absurdul, a adevărului cu minciuna și a vieții cu moartea. Este ceea ce au prevăzut, cu multe secole înainte, cugetarea și experiența patristică: *va veni vremea ca oamenii să înnebunească și, când vor vedea pe cineva că nu înnebunește, se vor scula asupra lui zicându-i că el este nebun, pentru că nu este asemenea lor*¹⁷. Este foarte important să observăm că aici nu e vorba numai de un sens moral, ci mai ales de unul patologic, adică ființial. Nu e vorba că nebunul nu are dreptate, ci e vorba că e bolnav și căzut din existență.

Rațiunea diabolică este absolutul autonomizării, al ruperii de Originea ființei, al înstrăinării, divizării și îmbolnăvirii. Calea spre diabolic o constituie autonomizarea, suficientizarea și separarea, pentru că separarea fiului față de origine (față de părinte) nu este autonomie, maturizare sau garantare, ci deficiență, nebunie, boală, denaturare și moarte.

Existența rațiunii diabolice implică însă o întrebare dificilă: dacă ea e rațiunea bolnavă, cum se explică forța ei reală, de exemplu, capacitatea științifică a savanților atei? Răspunsul este că „independența” rațiunii științifice sau separarea rațiunii bolnave este numai parțială. Forța rațiunii, chiar împotriva credinței, e reală nu pentru că a reușit separarea totală față de Origine, adică față de Rațiunea Absolută, ci tocmai pentru că încă mai are legătură cu Izvorul, cu Logosul Dumnezeu. Precum orice ființă rea (diavolul, monstrul, ucigașul sau omul rău) are forță nu datorită răutății, bolii sau nebuniei sale, nu datorită separării sale de ființă sau autonomizării ființei proprii, ci numai datorită legăturii cu Izvorul ființei sau faptului că însăși dăinuirea ei este lucrarea Ființei absolute, tot astfel rațiunea (chiar a monștrilor) se revendică și e posibilă numai ca legătură reală cu Logosul absolut, Dumnezeu.

Rațiunea diabolică e maximă și culminează în negarea absolută a Rațiunii absolute, adică în ateism. *Ateismul reprezintă culmea patologiei rațiunii*. Rațiunea ateistă este bolnavă pentru că e contradictorie, pentru că vrea să se bazeze pe

¹⁷ Avva Antonie, în „Patericul”, 27, Alba Iulia, Editura Episcopiei, 1990, p. 12.

absolutizarea relativului, adică ajungând la contradicție în termeni. Exemplari sunt în acest sens Jean-Paul Sartre și Albert Camus. Pentru Sartre, Dumnezeu creator este inutil și deranjant, pentru că omul trebuie să fie propriul său creator. Am amintit, în mai multe rânduri, că pentru Sartre libertatea omului e reală numai dacă nu e limitată de Dumnezeu, dacă nu există Dumnezeu. Cu alte cuvinte, așa cum nu concepe limitarea libertății umane, tot astfel Sartre nu concepe o rațiune superioară rațiunii umane. Ideea lui e ridicolă însă, pentru că toată experiența ne arată că omul este foarte limitat și relativ ființial, încât libertatea și rațiunea lui nu pot fi decât conforme ființei sale, adică foarte sever limitate și relative. Este interesant că Albert Camus, deși mult superior intelectual și uman, cade în aceeași capcană cu Sartre, afirmând și el că omul devine responsabil numai dacă nu există Dumnezeu: *În măsura în care omul nu mai crede în Dumnezeu, el devine responsabil pentru tot ceea ce trăiește (Ciuma)*. Argumentarea lui Camus este respinsă însă de către experiență: copilul nu devine mai responsabil în măsura în care își respinge părintele, ci tocmai în măsura în care e conștient de filiația sa! De altfel, este extrem de grăitor că însuși Camus a făcut legătura între ateism și lipsa rațiunii sau între rațiune și Dumnezeu, afirmând că *Nu cred destul în rațiune ... nu cred nici în Dumnezeu, nici în rațiune*¹⁸. Este foarte semnificativ că cel mai bun răspuns lui Sartre și Camus nu l-a dat un teolog, ci filosoful Heidegger, care a observat sec și tranșant că *ateu e cel care nu gândește*¹⁹. Rațiunea poate ajunge ateistă, adică bolnavă, pentru că dacă se cantonează în ea însăși în fața unui lucru neînțeles îl neagă, catalogându-l fie ca absurd (irațional), fie ca imposibil (inexistent). Așa face raționalistul în fața misterului și absolutului, și astfel rațiunea se poate îmbolnăvi, devenind ateistă. Dar această gândire este neștiințifică, adică nerațională, pentru că întemeiază ființa pe principii (adică pe prejudecăți) și nu principiile pe ființă, extrăgând realul din principii (din prejudecăți) și nu principiile din real.

Având în vedere atât realitatea (adică autenticitatea și specificul) rațiunii, cât și patologia ei, ni se impune concluzia că rațiunea e o cunoaștere limitată, deficitară și nu poate atinge întregul cunoașterii. Cunoașterea ca raționare, ca logică discursivă sau argumentare apare până la urmă chiar penibilă, ca o efortare sau forțare a ființei. Dovedirea adevărului este penibilă; el nu poate fi „dovedit”, ci numai afirmat, înfățișat sau oferit. Adevărul și ființa sunt ca iubirea: ea nu poate fi argumentată (însăși această idee e penibilă și mizerabilă), ci numai activată, manifestată și oferită. Singura dovedire a iubirii este iubirea, adică evidența și experiența: dovedești iubirea, iubind!

¹⁸ Albert Camus, *Nu sunt filosof*, în revista „Servir”, 20 dec. 1945, apud vol. „Eseuri”, București, Editura Univers, trad. Modest Morariu, 1971, p. 373–374.

¹⁹ M. Heidegger, *Interviu cu Massimo Cacciari*, publicat în „El Pais”, 30 oct. 2005.